

تأثیر اینترنت بر هویت اجتماعی - فرهنگی زنان

خدیجه کریمی^۱، زینب برجی نژاد^۲

چکیده

در دنیای امروز، اینترنت، از پیشرفته‌ترین رسانه‌ها بوده و استفاده بسیاری دارد. زنان، از جمله کاربران فعال اینترنت هستند که استفاده از آن، تأثیرات مثبت و منفی بر هویت اجتماعی و فرهنگی آنها دارد. این پژوهش، تأثیرات مثبت و منفی اینترنت بر هویت اجتماعی و فرهنگی زنان را به صورت کلی و جزئی بررسی کرده و راهکارها و پیشنهادهایی نیز برای پیشگیری از آسیب‌ها و تهدیدها مطرح می‌کند.

واژگان کلیدی: اینترنت، هویت اجتماعی، هویت فرهنگی، زنان مسلمان.

۱. مقدمه

امروزه بشر، چنان پیشرفت کرده که پدیده‌ای به نام اینترنت را اختراع می‌کند تا جهان و جهانیان را به یکدیگر وصل کند. تعاملات فکری و اندیشه‌ای در مورد تمام علوم مانند خداشناسی، زمین‌شناسی، منظومه‌شناسی و... توسط این پدیده صورت می‌گیرد. انسان همیشه از نعمت‌هایی که در اختیار دارد، به صورت صحیح استفاده نمی‌کند. استفاده از اینترنت نیز به دو صورت مثبت و منفی است. زنان که گروه آسیب‌پذیر جوامع هستند، از تأثیرات این شبکه جهانی در امان نبوده و با تحول هویت روبرو هستند. تحولات شخصیتی و هویتی که با وجود امکانات مدرن اینترنت در دهه‌های اخیر صورت گرفته، به طور چشمگیری قابل ملاحظه است. این تحولات را می‌توان در عرصه‌های سیاست، اقتصاد، فرهنگ و اجتماع نام برد.

همچنین تحول هویتی زنان در بخش‌های اجتماعی و فرهنگی، به دلیل بارز بودن تحول، قابل بحث است. در این پژوهش، تحول مثبت و منفی هویت اجتماعی و فرهنگی زنان در استفاده از اینترنت بررسی می‌شود. در گذشته، افراد هویت‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی خود را فقط در تعاملات حضوری و به صورت چهره به چهره نشان می‌دادند، اما امروزه با ظهور اینترنت، ارتباطات و تعاملات، مجازی شده و هویت‌ها را تحت تأثیر قرار داده است.

۱. دانش پژوه کارشناسی مطالعات زنان. مجتمع آموزش عالی بنت الهدی. از افغانستان.

۲. استاد گروه علمی - تربیتی مطالعات زنان. مجتمع آموزش عالی بنت الهدی. از ایران.

تحول هویتی در زنان، در استفاده از اینترنت، جنبه‌های گوناگونی دارد. برخی از این تحولات مثبت و به صورت ملموس است و برخی نیز منفی بوده و به صورت تدریجی صورت گرفته است. در مقابل این تأثیرات، باید با ظرافت و تعمق برخورد کرده و در مقابل هر اثر منفی، باید راهکاری جداگانه و کارشناسانه ارائه کرد. در این پژوهش، نگارنده پس از بررسی و تحقیق در مورد آثار گوناگون اینترنت، راهکارهای فردی و اجتماعی، برای مبارزه با آثار منفی را پیشنهاد می‌کند.

۲. مفهوم‌شناسی

۱-۲. اینترنت

اینترنت، یک ابزار ارتباطی چندرسانه‌ای بوده و با داشتن ویژگی‌های رسانه‌های سرد و گرم، امکان همزمان ارتباط دیداری، شنیداری، گفتاری و نوشتاری را به کاربران می‌دهد. این وسیله ارتباطی، با برخورداری از قابلیت ارتباط دوسویه، به کاربران امکان برقراری ارتباط آزاد، ایمن و گمنام با افراد مختلف از هر گروه، نژاد، قومیت، ملیت و مذهب را داده و همین امر، زمینه‌ساز شکل‌گیری جهان جدیدی به موازات جهان واقعی شده که از آن به جهان مجازی تعبیر می‌شود. (کرم‌الهی، ۱۳۹۰، ص ۲۴)

اینترنت، با وجود داشتن ظاهر بین‌المللی، از نظر ملی، ریشه‌های متمایزی دارد و از ابتدا برای مقاصد غیر از ارتباطات جهانی ایجاد شده و توسعه یافته است. این شبکه، در اوایل دهه ۱۹۶۰ در اوج جنگ سرد، توسط آژانس طرح‌های تحقیقاتی پیشرفته، در وزارت دفاع ایالات متحده آمریکا طراحی شد. پژوهشگران وزارت دفاع آمریکا که آرپانت را توسعه بخشیدند، درصدد طراحی پیش‌الگویی برای دفاع ملی بودند که در آن از نابودی سیستم ارتباطات مبتنی بر اطلاعات، در مقابل تخریب تهاجم هسته‌ای پیشگیری شود. (کانگل، ۱۳۸۵، ۱۷۰-۱۷۱)

۲-۲. هویت

هویت، یعنی حقیقت شیء یا شخص که مشتمل بر صفات جوهری او باشد. شخصیت، ذات، هستی و وجود، منسوب به هو، ورقه هویت، شناسنامه. (عمید، ۱۳۸۹، ص ۱۰۷۴) هویت، حقیقت جزئیه است، یعنی هرگاه ماهیت با تشخیص لحاظ و اعتبار شود، هویت گویند و گاه، هوی به معنی وجود خارجی است و مراد، تشخیص است و هویت، گاه بالذات و گاه بالعرض است (معین، ۱۳۸۷، ص ۱۲۶۴).

۳-۲. زنان مسلمان

زن، نقیض مرد است. مطلق فردی از افرادی اناث، خواه منکوحه باشد و خواه غیرمنکوحه. (دهخدا، ۱۳۷۳، ص ۱۱۳۹۴) زن در قرآن، گاه به صورت مفرد مرأه و امرأه و گاه به صیغه اسم جمع مانند نسوه و نساء، و گاه به صیغه تشبیه امرأتان و امرأتین، آمده است. (حسینی دشتی، ۱۳۷۶، ۶/۶۵) مسلمان پیرو دین اسلام، کسی است که دین اسلام دارد. در اصل، به کسر لام و جمع فارسی مسلم بوده و بعد به صورت کلمه مفرد درآمد و دوباره با الف و نون جمع بسته شده و به آن مسلمانان گفته‌اند (عمید، ۱۳۸۹، ص ۸۶۹).

۴-۲. تبیین هویت اجتماعی

بنا به تعبیر تاجفل، هویت اجتماعی، یعنی آگاهی از تعلق به گروه اجتماعی معین و ارزش و اهمیت عاطفی این عضویت برای فرد. بر اساس تعلق افراد به گروه‌های متفاوت است که افراد به یک هویت اجتماعی معرف و وضعیت خاص خود در جامعه، دست می‌یابند، اما تعلق به یک گروه معین، فقط در صورتی به مشارکت در یک هویت اجتماعی مثبت می‌انجامد که مشخصات آن گروه، بتواند جانبدارانه با دیگر گروه‌ها مقایسه شود. (دوران، ۱۳۸۶، ص ۶۸)

۵-۲. تبیین هویت فرهنگی

برای تعریف فرهنگ، دو روش نظری و عملی وجود دارد که طرح روش نظری، ضروری نیست، اما در روش عملی، مفاهیم انتزاعی مانند شخصیت، تفکر و... که ساختار محسوب می‌شوند با توجه به بازتابی که در گفتار، کردار و مصنوعات هنری دارند، تعریف می‌شوند. فرهنگ جامعه نیز عبارت است از برداشت‌های ذهنی و عقاید و ارزش‌های حاکم در بین گروه‌های مسلط جامعه. از این دیدگاه، فرهنگ هر جامعه دو بعد متمایز مادی و غیر مادی دارد. بعد مادی، مجموعه پدیده‌هایی است که محسوس و ملموس و قابل اندازه‌گیری با موازین کمی و علمی است. این مجموعه، شامل ابزارها و اشیایی است که به دست اعضای پیشین جامعه ساخته شده و برای اعضای حاضر به جای مانده‌اند، مانند فنون، ابزارهای کاربردی و تولیدی. بعد غیرمادی، مسائلی است که با موازین کمی قابل اندازه‌گیری نیست. این مجموعه، شامل آداب و رسوم و معتقدات و علوم و هنرهایی است که به وسیله زبان و خط فراگرفته می‌شوند. در واقع این دو مجموعه، هویت فرهنگی یک جامعه را شکل می‌دهند. (روح الامین، ۱۳۶۸، ص ۲۴)

۳. آثار مثبت اینترنت بر هویت اجتماعی - فرهنگی زنان مسلمان

اینترنت، نوعی فناوری تکنولوژی است که با قابلیت‌هایی که دارد، رشد سریع و چشمگیری داشته و به موازات آن، با تأثیرات گوناگون بر جوامع بشری روبرو شده است. اینترنت در میان رسانه‌های دیگر مانند ماهواره، تلویزیون، مطبوعات و رادیو، گوی سبقت را برده و این، به دلیل ساختار مدرن و پیچیده، اما با کارایی آسان و قابل دسترس بودن آن است. اینترنت، با خاصیت به هم تنیدگی‌اش، فرهنگ و ارتباطات اجتماعی عموم کاربران را تحت تأثیر خود قرار داده است. زنان، با توجه به روحیه لطیفی که دارند، تعاملات فرهنگی - اجتماعی بیشتری داشته و انعطاف پذیرتر هستند. در این صورت، بیشتر در دایره تحول هویتی و شخصیتی قرار می‌گیرند.

فرهنگ در حقیقت، صورت تنزل یافته معنا در عرصه زندگی اجتماعی انسان است. به بیان دیگر، صور و معانی در غالب نمادها، کنش‌ها و ارتباطات انسانی تنزل یافته و ظاهر و آشکار می‌شوند. (پارسانیا، ۱۳۹۲، ص ۱۸۴) زنان، بیشتر از مردان به ارتباط و تعامل در دنیای حقیقی و مجازی نیاز دارند.

۳-۱. افزایش ارتباط جمعی

مهمترین دلیل برای حضور زنان در اینترنت، ارتباط آسان و بی‌وقفه آنها با دوستان و آشنایان در گروه‌ها است که برای تأمین خواسته خود، از آن استفاده می‌کنند. زنانی که به عضویت در گروه‌های گوناگون مانند موسیقی، خیاطی، آشپزی و... تمایل دارند، اما امکان حضور در همه این گروه‌ها به صورت حقیقی برای آنها وجود ندارد، فضای مجازی را، مسیری جایگزین برای عضویت در این گروه‌ها می‌یابند و از روش مجازی، از امتیازهای عضویت در این گروه‌ها بهره‌مند می‌شوند. (کفاشی و پیرجلیلی، ۱۳۹۵، ص ۱۱۴)

از مجموع ابعاد سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، زنان در فضای مجازی، بیشتر ابعاد اجتماعی را دنبال می‌کنند و این می‌تواند انگیزه‌ای برای افزایش مشارکت اجتماعی آنها باشد. (امیر مظاهری، ۱۳۸۹)

۳-۲. بالا رفتن سطح آگاهی و علم زنان

زنان به دلیل مسئولیت‌های مختلف در خانه و نگهداری از فرزندان، دسترسی کمتری به فضای آموزش و مطالعات آزاد در دنیای حقیقی دارند. اکنون با وجود اینترنت، سایت‌ها و کانال‌های مختلف، فرصتی فراهم کرده‌اند تا زنان بتوانند در مورد موضوعات مورد علاقه‌شان، بدون داشتن مکان و زمان، مطالعه داشته باشند، حتی زنان در کنار خانه‌داری، توانسته‌اند در کلاس‌های

درس، در دانشگاه‌های مجازی، ادامه تحصیل دهند.

در مصاحبه با زنان در مورد استفاده از اینترنت و فضای مجازی، دیده شده که زنان با حضور در فضای مجازی، می‌توانند انواع خبرها را دریافت کرده و در جریان تازه‌ترین رویدادهای علمی، وقایع سیاسی و اخبار مذهبی و... قرار بگیرند. (کفاشی، ۱۳۹۵، ص ۱۱۳)

۳-۳. اشتغال زنان

زنان، در فضای مجازی توانسته‌اند برای خود فرصت‌های شغلی مناسبی را ایجاد کنند. اینترنت، با میلیاردها کاربر، فضایی پرتنش در ارتباطات و خرید و فروش ایجاد میکند و زنان با در نظر داشتن چالش‌های اشتغال در دنیای حقیقی، توانسته‌اند در دنیای مجازی، فعالیت‌های شغلی مناسب، و با وقت کم را داشته باشند.

در خدمات تراکنشی، امکان انجام تراکنش‌های کاملی مانند فعالیت‌های مربوط به خرید و فروش برخط خدمات و یا کسب مجوزها در فضای مجازی وجود دارد و کاربران قادرند تا درگیر تراکنش‌های الکترونیکی شوند. در واقع فضای مجازی، شیوه‌های منعطف‌تر و راحت‌تری را در اختیار کاربران قرار داده تا بتوانند به دادوستد بپردازند. (عاملی، ۱۳۹۷، ص ۱۲۹) بسیاری از زنان به دلیل محدودیت‌های موجود برای فعالیت‌های حرفه‌ای و اشتغال، به منظور درآمدزایی، از فضاهای مجازی و اینترنت استفاده می‌کنند. آنها محصولات خود را از این طریق به مشتریان داده و سهم زیادی در ایجاد درآمد برای خانواده دارند (مقدم، ۱۳۹۶).

۳-۴. ترویج حجاب اسلامی

وجود سایت‌ها و شبکه‌های مختلف حجاب اسلامی در اینترنت، زمینه خوبی برای ترویج حجاب مناسب اسلامی است. زنان می‌توانند با امکانات اینترنتی، به انواع حجاب‌های اسلامی مانند حجاب‌های ایرانی، ترکی، عربی و... دسترسی آسان داشته باشند. هم‌فرهنگی در پوشش زنان در کشورهای اسلامی، شاهد این ارتباطات فرهنگی اسلامی است.

۴. آثار منفی اینترنت بر هویت اجتماعی- فرهنگی زنان مسلمان

امروزه تکنولوژی، مهمترین عامل مؤثر بر دگرگونی‌های اجتماعی و فرهنگی است. دگرگونی‌های سریع تکنولوژی، بیشتر در کشورهای صنعتی پیشرفته رخ میدهد. هرچه دگرگونی‌های تکنولوژیکی سرعت و شتاب بیشتری پیدا کند، دگرگونی‌های فرهنگی ناشی از آن، بیشتر می‌شود. (کوئن، ۱۳۸۴، ص ۶۹) بنابراین، اینترنت با رشد چشمگیری که در دهه اخیر داشته، افزون بر آثار مثبت آن، عموم

کاربران، به خصوص زنان را مورد دگرگونی‌های هویتی اجتماعی-فرهنگی قرار داده است.

۴-۱. مختل شدن رابطه خانوادگی

خانواده، نهاد اجتماعی است که با وجود کوچک بودن، آثار و کارکردهای وسیعی در زمینه دینی، آموزشی، تربیتی، جمعیتی، سیاسی، اقتصادی و ... دارد. خانواده، متشکل از پدر، مادر و فرزندان است که پدر و مادر، هر کدام در جایگاه خاص خود، نقش محور بودن را در خانواده ایفا میکنند. اگر هر کدام با مشکلاتی روبرو شوند، همه اعضای خانواده آسیب خواهند دید. نقش زن در اداره امور منزل، اهمیت ویژه‌ای دارد. اگرچه از نظر حقوقی، تکلیفی در این زمینه متوجه زن نیست، ولی فضای عشق و محبت خانواده اقتضا می‌کند که زنان، هم‌دوش مردان، برای ایجاد رفاه و آسایش خانواده تلاش کنند. زنان با توجه به روحیه مهربان و هنرمندشان در کانون خانواده به پرورش نسل آینده می‌پردازند.

امام صادق علیه السلام در حدیثی از پدر گرامیشان، نقش زن را در خانواده به زیبایی نشان می‌دهد: حضرت علی علیه السلام و حضرت فاطمه علیهما السلام برای تعیین وظایف خود در منزل، رسول خدا صلی الله علیه و آله را حکم قرار داده و از آن حضرت کسب تکلیف نمودند. آن جناب نیز فاطمه علیها السلام را به خدمت در منزل و علی علیه السلام را به انجام وظایف خارج از منزل موظف نمود. (عاملی، ۱۴۰۹، ۲۰/۱۷۲)

در بررسی تعاملات افراد در خانواده‌ها، باید به دو نهاد اثرگذار خانواده و رسانه توجه شود. یکی از نظریه‌ها در زمینه رسانه‌های جمعی، نظریه دو جهانی شدن است. عاملی، معتقد است که مهمترین تغییر ساختاری در خانواده‌ها، دوفضایی شدن است. از نظر او، امروزه دو جهانی شدن، فهم واقعیت‌های فردی و اجتماعی را موجب می‌شود و صنعت ارتباطات، باعث توسعه در جهان مجازی و کاهش ارتباطات مخصوص و واقعی در جهان واقعی می‌شود.

در فضای واقعی، فرد و جامعه، تعاملی واقعی و عینی دارند و این نوع ارتباط در دوستی‌ها، همسایگی‌ها و خانواده‌ها، پیوندهای روانی و ارزش‌های اخلاقی را معنا می‌بخشد، اما در فضای مجازی، نسبی‌گرایی اخلاقی و ارزشی وجود دارد که به دلیل وجود خصیصه‌هایی مانند غیرعینی بودن، داشتن قدرت انتخاب زیاد و متفاوت با زندگی روزمره و دیجیتالی بودن است. او همچنین معتقد است که در فضاهای مجازی، تغییر در روش‌های تعامل پدر و مادر دیده می‌شود. دو فضایی شدن، بر ارزش‌های خانواده تأثیر گذاشته و تکثر فرهنگی و از بین رفتن هویت‌های جمعی مشترک را موجب می‌شود. تکثر فرهنگی ناشی از دو فضایی شدن، فاصله

و تفاوت ارزشی و کم‌رنگ شدن ارزش‌های نهادینه خانواده را سبب می‌شود. فضای مجازی، واقعیت‌های جدیدی وارد زندگی فرد می‌کند که به آنها واقعیت مجازی گفته می‌شود و به دنبال خود، ارزش‌های جدیدی را وارد خانواده می‌کند. (عاملی، ۱۳۹۰، ص ۲۹) زانی که بخش زیادی از ارتباطات زندگی روزمره خود را در فضای مجازی سپری می‌کنند، دو جهانی شدن، آسیب‌های جدی را بر هویت زنانه آنها وارد کرده و باعث ایجاد اختلال احساسی-عاطفی و شخصیتی آنان می‌شود. یکی از ویژگی‌های ماهوی زنان در طول تاریخ بشری، جمع‌گرایی و نقش آنان در حفظ و تکوین نهاد خانواده بوده که با ورود زندگی مدرن و تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، گسترش فردگرایی خودآگاهانه تقویت می‌شود (مظاهری، ۱۳۹۰، ص ۹۹).

فضای مجازی، مکان‌هایی هستند که روابط جدیدی را برای افراد پدید می‌آورند. این روابط جدید باعث می‌شود که زوجین، از روابط حقیقی خود دور شده و این دور شدن سبب فاصله عاطفی میان آنها می‌شود. رابطه این فاصله عاطفی، با استفاده بیش از حد از شبکه‌های اجتماعی از نوع همبستگی است، یعنی همانطور که استفاده بیش از حد از این فناوری سبب فاصله عاطفی می‌شود، فاصله عاطفی و عدم ارضای عاطفی زوجین نسبت به یکدیگر نیز سبب استفاده و مراجعه بیش از حد آنها به این فضاها می‌شود. (خان محمدی، ۱۳۹۷، ص ۶۴)

در تحقیقاتی که توحیدنیا و همکارانش در مورد آسیب‌های اتاق‌گفت‌وگو انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که حضور افراد متأهل در اتاق‌های گفتگو که شامل مردان و زنان می‌شد، مؤید عدم رضایت از زندگی زناشویی بود که خود کاربران، دلیل حضور خود در چت عنوان می‌کردند. این افراد در مصاحبه‌های خود، می‌گفتند که به علت نارضایتی از روابط زناشویی، به دوستی با جنس مخالف و درد و دل کردن با یک دوست نزدیک تمایل دارند تا کمبودهای عاطفی خود را جبران کرده و به گفته خودشان، عقده‌های جنسی و روحیشان مانع از فروپاشی زندگی خانوادگی‌شان نشود. هنرپروان در مطالعه خود گفت که ۱۲٪ چت‌کنندگان، زنان خانه‌دار متأهل بودند که علت روی آوردن به این فناوری را به ترتیب، نارضایتی از همسر، انتقام از همسر و سرگرمی ذکر کردند (توحیدی نیا، ۱۳۹۱، ص ۱۲).

نکاتی که در چهارچوب خانواده بوده و از اینترنت تأثیرپذیری داشته‌اند را می‌توان به صورت زیر بیان کرد.

- ازدواج‌های اینترنتی ناموفق

- طلاق

- فاصله عاطفی

- خشونت زناشویی

۲-۴. تضعیف روابط در دنیای حقیقی

امروزه بسیار دیده می‌شود که کاربران، بیشتر وقت خود را صرف اینترنت و شبکه‌های اجتماعی کرده و از نشستن در کنار خانواده خودداری می‌کنند. کاربران، کمتر غذای خود را در جمع صمیمی خانواده می‌خورند و در مجالس و دورهمی‌ها، مدام در فضاهای مجازی سیر کرده و با موبایل‌های خود سرگرم هستند. آنها ارتباط با دنیای حقیقی را قطع کرده و در ارتباط‌های مجازی افراط می‌کنند.

اینها مسائلی است که تأثیر منفی بسیاری، به فرد و خانواده و به دنبال آن، به اجتماع وارد می‌کند. بنابراین، با استفاده درست از اینترنت، تعادل در روابط نیز ایجاد می‌شود و این با هم بودن و ارتباط‌گیری صمیمانه در خانواده و اجتماع، در رشد شخصیتی شخص و خانواده نقش دارد. اسلام، برای برقراری ارتباط صمیمانه و سهیم شدن در خوشی‌ها، حتی در هم‌غذا شدن با خانواده، تأکید فراوان دارد. (رک.،، جوادی آملی، ۱۳۹۴، ص ۲۳۵)

اینترنت و فضای مجازی که به وسیله آن ایجاد می‌شود، به دلیل نبود وابستگی به زمان و مکان، می‌تواند تفاوت میان فضاهای مختلف را از بین ببرد. خانه، می‌تواند به بخشی از محل کار تبدیل شود. بسیاری از کارمندان، در خانه به کارشان ادامه می‌دهند. از جمله باز کردن صندوق پست الکترونیکی یا به پایان رساندن کارهایی که در طول روز قادر به تکمیل آنها نبوده‌اند. به این ترتیب، تماس و مراوده انسان‌ها با یکدیگر کاهش می‌یابد و روابط و مناسبات شخصی تحلیل می‌رود. (خان محمدی، ۱۳۹۷، ص ۶۱) در این موارد، اطرافیان زنانی که شاغل هستند، بیشتر آسیب می‌بینند و با مشغولیت‌های مختلف، ارتباط‌گیری و اشتراک فعال در گروه‌های مجازی، نمی‌توانند حضور حقیقی و مفیدی را در کنار خانواده و فرزندان داشته باشند.

۳-۴. انتقال افکار فمینیستی

با توجه به حضور گسترده زنان در محیط اینترنت و به خصوص در شبکه‌های اجتماعی و تشکیل گروه‌های مجازی که به ظاهر به دنبال دفاع از حقوق زنان هستند، فمینیسم در فضای مجازی به شدت توسعه یافته است. طبق تحقیقات انجام شده ۶۰٪ اعضای شبکه‌های اجتماعی را زنان تشکیل می‌دهند و با توجه به ماهیت انتقادی فضای مجازی، یکی از مهمترین مکاتبی که در بستر این گفتمان انتقادی توان رشد و بسط کیفی و کمی را دارد، مکتب فمینیسم است.

فمینیسم در ذات خود، تضعیف کننده امنیت اجتماعی است؛ زیرا موجب نوعی تضاد در جامعه و میان گروه‌ها می‌شود. (مجردی، ۱۳۹۱، ص ۲۰۱)

۴-۴. آزادی روابط جنسیتی

زن و مرد نامحرم، از ملاقات در تنهایی و خلوت که نفرسومی نباشد، به شدت نهی شده‌اند و این منع، اول به دلیل ایجاد زمینه گناه و دوم، به دلیل مورد تهمت واقع نشدن است. پیامبر گرامی اسلام می‌فرماید: «لا یخلون رجل بامرأه فإنّ ثالثهما شیطان؛ مردی با زن نامحرمی خلوت نمی‌کند، مگر اینکه سومی آنها شیطان است» (محدث نوری، ۱۴۰۸، ۲۶۶/۱۴).

مهمترین و بارزترین مصداقی که امروزه در این زمینه می‌توان نام برد، چت روم‌های خصوصی هستند؛ زیرا در این نوع ارتباط اینترنتی، مرد و زن نامحرم می‌توانند با یکدیگر صحبت کنند و افراد دیگر نمی‌توانند وارد فضای خصوصی آنها شوند و کسی از محتوای سخنانشان باخبر نخواهد شد. بنابراین، در این فضای مجازی، نوعی خلوت بین زن و مرد صورت می‌گیرد که زمینه ارتباط‌های غیرمشروع را فراهم می‌کند. جامعه امروزی، زبان‌های اختلاط زن و مرد را به چشم خود می‌بیند. چه لزومی دارد که زنان، فعالیت‌های اجتماعی خود را به اصطلاح دوشادوش مردان انجام دهند؟ آیا اگر در دو صف جداگانه انجام دهند، نقصی در فعالیت کاری آنها رخ می‌دهد؟

از جمله اثر بارز این دوشادوشی‌ها این است که هر دو، همدوش را از کار و فعالیت مثبت باز می‌دارند و هریک را به جای توجه به دقت به کار خود، متوجه همدوش می‌کند تا آنجا که این همدوشی‌ها، به هم آغوشی‌ها منتهی می‌شود. (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۲۳۷) بارزترین مصداق این عنوان، توسط اینترنت در شبکه‌های اجتماعی مجازی، محیط چت روم‌های عمومی هستند. البته گروه‌های دوستان، فامیل و... تشکیل شده در شبکه‌های اجتماعی کامپیوتری یا موبایلی نیز، دیگر مصداق این تجمعات و اختلاط‌ها است (خان محمدی، ۱۳۹۷، ص ۷۷).

۴-۵. تهدید حریم خصوصی زنان

ارتباط‌گیری در دنیای مجازی اینترنت، بسیار دورتر از حقیقت ارتباط‌گیری در دنیای واقعی است. این ارتباط‌گیری‌ها، زنان کاربر را مورد تهدید جدی قرار می‌دهد. طی تحقیقاتی، براساس آزمون فریدمن، اولویت‌هایی برجسته‌سازی شدند که رتبه میانگین تهدید حریم خصوصی کاربران زنان ۴۱/۶۵ بررسی شد. (سپهرنیا، ۱۳۹۵) تهدید هویت دختران، اعتیاد، فرهنگ‌پذیری، درگیری در عشق‌های مجازی و سوء استفاده‌های جنسی، تهدیدهای جدی برای کاربران اینترنتی مؤنث است. دختران، به دلیل حساسیت روحی بیشتر نسبت به پسران، بیشتر دچار آسیب‌های ناشی

از اینترنت می‌شوند (فرهمند، ۲۰۰۹).

بسیاری از کاربران، به خصوص کاربران دختر، در مواجهه با کلاهبرداران اینترنتی، بعد از مدتی اعتمادسازی از طرف این کلاهبرداران، عکس‌ها و فیلم‌های خصوصی خود را در اختیار آنها می‌گذارند. این اعتماد باعث می‌شود کلاهبرداران از آنها اخاذی کنند که در صورت عدم پرداخت مبلغی پول، عکس‌های آنها را در اینترنت می‌گذارند. حتی بعضی از هکرها، با نفوذ در سیستم کاربران، عکس‌های خصوصی آنها را دزدیده و منتشر می‌کنند. (خان محمدی، ۱۳۹۷، ص ۷۲)

همانطور که در جامعه، به خصوص جوامع پدرسالار و دیکتاتوری، نگاه جنسیتی حاکم است، فضای مجازی نیز از این مسئله مستثنی نیست. بسیاری از زنان کاربر شبکه‌های مجازی، به دلیل نگاه جنسیتی از سمت کاربران مرد، با اسم‌های مستعار یا بدون عکس، در این فضاها فعالیت می‌کنند تا از خشونت‌ها و آزارهای کلامی در امان بمانند. هجوم کاربران مرد به صفحات اجتماعی زنان و فحاشی یا تخریب شخصیت آنها، سبب شده تا بسیاری از زنان، صفحات اجتماعی خود را مسدود کرده و از فضای مجازی کناره‌گیری کنند. در مواردی هم جک‌ها و صحبت‌های رکیک جنسی در حضور زنان، باعث تخریب شخصیت و اعتماد به نفس آنها می‌شود که تمامی اینها، ناشی از نگاه جنسیتی به این موضوع است. (مقدم، ۱۳۹۶)

نگاه جنسیتی در فضای اجتماعی اینترنت، باعث می‌شود تا زنان، با هویت مردانه، یعنی با اسم مستعار مرد و با عکس‌هایی از مردان خانواده خود وارد صفحات اجتماعی شوند. رواج گسترده برخی از سایت‌ها و وبلاگ‌ها، جوانان و دختران را ترغیب کرده که به توصیف خود در اینترنت بپردازند. در حال حاضر توجه جامعه، بر جلوه‌گری جنسی دختران در این سایت‌ها و خطری که در این کارها وجود دارد، متمرکز شده، اگرچه در حال حاضر تحقیقی در مورد اینکه دختران چگونه خود را نمایش می‌دهند و اینکه این کار چقدر خطرناک است وجود ندارد. بعضی دختران، با لباس‌های تحریک‌کننده، ژست گرفته و عکس انداخته‌اند و اطلاعاتی در مورد قابلیت‌های جنسیشان بر روی سایت قرار داده‌اند. (آریل لوی، ۱۳۸۸، ص ۴۷-۴۸)

۴-۶. امکان بروز هرزه‌گرایی اینترنتی

فرهنگ مجازی، فرهنگی یکدست و یکپارچه نیست، بلکه فرهنگ‌های بسیاری است که شهروندانی از طبقات و ملیت‌های گوناگون در حال ساخت آن هستند. از ویژگی‌های مهم دنیای مجازی، عادلانه نبودن سهم فرهنگ‌ها در به وجود آوردن فرهنگ مجازی است. دسترسی عادلانه به امکانات و توانمندی‌های موجود در فضای مجازی، در شکل‌گیری روابط نامتعادل

بین فرهنگی نقش اساسی دارد. (مجردی، ۱۳۹۱، ص ۷۳) این ساختار فرهنگی به وجود آمده، باعث می شود که سایت ها و کانال های مستهجن، پورنو و وبلاگ های غیراخلاقی جنسی ایجاد شود و زمینه را برای انحراف فکری و به مرور انحراف جسمی و جنسی برای کاربران به ویژه زنان فراهم کند که در این امکانات اینترنتی، زنان هم قربانی می شوند و هم خود باعث می شوند تا دیگر کاربران قربانی شوند.

از جمله هزینه گزافی اینترنتی که به عادت معمول می شود، می توان اعتیاد جنسی را نام برد که از مهمترین، شایع ترین و آسیب زاترین نوع است که آثار سوء آن، تمام ساحت های فردی، خانوادگی، اجتماعی و حتی روانی و معنوی کاربر را دستخوش دگرگونی می کند. امروزه سکس به نحو فزاینده ای، در قالب تبلیغات، تصاویر، نماهنگ ویدئویی و مواردی از این دست، در فضای مجازی گسترش یافته است (کرم الهی، ۱۳۹۰، ص ۱۹۰).

بر اساس تحقیقات، وقتی درباره فعالیت های جنسی معتادین سؤال شد، تمامی پاسخ ها دیدن یا دانلود کردن هزینه بینی همراه با استمناء بود و رفتارهای دیگر، خواندن و نوشتن داستان ها و نامه های جنسی، ایمیل زدن برای برپایی ملاقات های خصوصی با دیگران، ارائه تبلیغات برای ملاقات شرکای جنسی، وارد شدن در اتاق های گفت وگویی جنسی و درگیری در روابط جنسی online متقابل با همان فرد یا جنس مخالف بود که زمان واقعی دیدن بدن های همدیگر با استفاده از دوربین های الکترونیکی متصل به کامپیوتر را شامل بوده فعالیت های مربوطه شامل سکس تلفنی با فرد ملاقات شده و روابط جنسی online بوده که به روابط جنسی واقعی کشیده شده بود. (آل کوپر، ۱۳۸۸، ص ۵۰)

۴-۷. استفاده ابزاری از زنان

زنان، به دلیل تیپ شخصیتی خاصی که نسبت به مردان دارند، بیشتر مورد توجه و دقت مخاطبین خود در دنیای اینترنت و رسانه قرار می گیرند. در برنامه های تبلیغاتی در دنیای اینترنت، از مدیران زن، عکس و تصویر و کلیپ هایی که در آن زنان حضور پررنگ دارند استفاده می شود. دلیل این استفاده، جز جذابیت شخصیت زن، چیز دیگری نیست. دکتر منصوره کریم زاده، دکترای روانشناسی تربیتی، عضو هیأت علمی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، طی گفت وگویی در مورد رسانه و زنان، نظرشان را اینگونه مطرح کرده است:

در ترسیم الگوی مطلوب از رسانه ناموفق بوده ایم و این به استفاده از ماهواره و جذابیت هایی که مردان جست و جو می کنند، دامن می زند. ما از غرب به دلیل استفاده

ابزاری از زن، انتقاد می‌کنیم، ولی خودمان در رسانه و تلویزیون، از زنان برای تبلیغ کالای خدماتی و مصرفی استفاده می‌کنیم. مانند ریکا، پودر لباسشویی، جرم‌گیر و مواد شوینده. وقتی می‌خواهیم زن بهروز را معرفی کنیم، بیشتر زن را ضایع می‌کنیم و بدترین دفاع این است که اگر می‌خواهیم کسی را خراب کنیم، از او بد دفاع کنیم. با مسخره کردن مردی که دارد به زنش کمک می‌کند، او را خراب کنیم و اینها معرفی شخصیت‌های نامطلوب و کلیشه‌ای از زنان است. (شفیعی سروستانی، ۱۳۹۵، ۱۵۲/۲)

۵. نتیجه گیری

اینترنت، که عامل به وجود آمدن انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی، کانال‌ها و گروه‌های گفت‌وگو است، دنیای جدید و متفاوتی از دنیای حقیقی را برای زنان ایجاد کرده است. این پدیده، مزایای عدیده‌ای مانند افزایش ارتباط جمعی، بالا رفتن سطح آگاهی و علمی زنان، اشتغال زنان و ترویج حجاب اسلامی برای زنان دارد. در کنار آن، آثار سوئی مانند مختل شدن رابطه خانوادگی، تضعیف روابط در دنیای حقیقی، انتقال افکار فمینیستی، آزادی روابط جنسیتی، تهدید حریم خصوصی زنان، امکان بروز هرزه‌گرایی اینترنتی، نگاه جنسیتی به زنان و استفاده ابزاری از زنان بوده است. برای پیشگیری از آسیب‌ها، باید فرصت‌ها و تهدیدات را به طور جزئی و کلی و در همه امور در نظر گرفت. زنان کاربر، به طور فردی، موظفند در برابر انواع آسیب‌های اینترنت، خود را به روش‌های مختلف مصون نگه دارند و در کنار وظیفه فردی، اجتماع و دولت نیز مسؤول هستند تا زمینه‌ها و تمهیداتی را برای پیشگیری این آسیب فراهم کنند.

در حوزه فردی زنان با شناخت کامل در مورد ساختار لایه‌ای اینترنت و کارکردهای دقیق آن، می‌توانند دید منطقی‌تری پیدا کرده و در استفاده از آن نیز محتاطانه عمل کنند؛ زیرا ناآگاهی و بی‌خبری از امکانات مدرن اینترنت، یکی از تهدیدهای مهمی است که آسیب‌های زیادی را وارد می‌کند. بنابراین، راهکارهایی وجود دارد که زنان، موظف هستند توجه داشته باشند و رعایت کنند تا بتوانند از این پدیده مدرن و پیشرفته، استفاده بهینه بیشتر و آسیب کمتر و یا بدون آسیب بهره ببرند.

کسب اطلاعات در مورد کارایی اینترنت و اجزای دیگر آن مانند شبکه‌های اجتماعی مجازی، سایت‌ها و کانال‌ها می‌تواند در چگونگی استفاده مفید کمک کند. هنگام استفاده از اینترنت، مشخص کردن هدف معین، از سردرگمی و سایت‌گردی‌های بی‌مورد جلوگیری می‌کند.

زنان، با اولویت‌بندی برنامه‌های شخصی خود، می‌توانند زمانشان را در رابطه با استفاده از

اینترنت، کنترل کنند. حریم‌های ارتباطی عاطفی در دنیای مجازی، باید جدی گرفته شود. قرار ندادن اطلاعات شخصی، به ویژه تصویر از خود و خانواده، امکان تهدید حریم خصوصی را در اینترنت برای زنان به صفر می‌رساند. تعیین کردن حدود ارتباط با جنس مخالف در دنیای مجازی از پیشامدهایی که به ضرر زنان است، جلوگیری می‌کند.

در حوزه اجتماعی در کنار وظایف فردی که زنان می‌توانند با رعایت آن، تهدیدات را دفع کنند، دولت و مسئولین مربوط به تکنولوژی و فناوری هم، نقش مهمی در افزایش فرصت‌ها و کاهش آسیب‌ها دارند. وجود محدودیت‌های استفاده از اینترنت، در محیط خانواده به اعضای خانواده به ویژه دختران، که زنان و مادران آینده هستند، کمک میکند تا استفاده مفید و بدون آسیب داشته باشند.

برگزاری پروسه آگاهی‌دهی به طور گسترده در مورد چگونه استفاده از اینترنت به زنان و دختران از طرف دولت، در پایین آمدن آمار آسیب‌ها و تهدیدات به زنان کمک می‌کند. آموزش استفاده مناسب از اینترنت به ویژه در بخش استفاده شبکه‌های مجازی، در مدارس از سنین پایین‌تر کمک می‌کند تا دختران دیدگاه متعادل و استفاده متعادل از اینترنت را در زمان نوجوانی و در آینده داشته باشند. اعمال تحریم از طریق سیستم‌های حقوقی و دادگاه‌ها برای تعریف و انطباق قوانین مرتبط و تعیین مجازات‌های متناسب با این اقدامات، برای مقابله با خشونت در فضای مجازی بسیار اهمیت دارد. (مقدم، ۱۳۹۶)

بررسی و مسدود کردن سایت‌ها و کانال‌های مبتذل از طرف دولت و مسئولین مربوطه، کمک می‌کند تا کاربران، ناخواسته با این پدیده مواجه نشوند. دولت‌ها باید خشونت علیه زنان را مصداق تعرض به حقوق بشر شناخته و تعریف جامعی از خشونت علیه زنان ارائه دهند که در برگیرنده خشونت روانی بوده و وقوع آن در دو ساحت زندگی فردی و عمومی بازشناسی شود. اشکال خشونت با استفاده از ابزارهای فناوری باید از سوی دولت‌ها، نوعی خشونت علیه زنان شناخته شود، مکانیزم‌های نظارت، پیشگیری و واکنش به این پدیده در سیاست‌های عمومی گنجانده و زمینه تحقق قوانین ضد خشونت علیه زنان ایجاد شود. (مقدم، ۱۳۹۶) برنامه ریزی برای تولید محتوای متناسب با فرهنگ اسلامی از دیگر راهکارهایی که می‌توان تهدیدهای ناشی از فضای مجازی را دفع کرد (کفاشی، ۱۳۹۵).

فهرست منابع:

- * قرآن کریم (۱۳۹۰) انصاریان، حسین، تهران: آیین دانش.
۱. امیر مظاهری، امیر مسعود، ایرانشاهی، اعظم (۱۳۸۹). چالش‌های تعامل اجتماعی زنان ایرانی در فضای مجازی. مطالعات رسانه‌ای، ۱۰ (۵).
  ۲. آریل لوی (۱۳۸۸). تأثیر فمینیسم بر دختران غرب. قم: نشر معارف.
  ۳. آل کوپر (۱۳۸۸). اینترنت و کمین اخلاقی. تهران: دانژه.
  ۴. پارسانیا، حمید (۱۳۹۲). جهان‌های اجتماعی. قم: کتاب فردا.
  ۵. توحیدی نیا، لیللا، مهدوی، صفا، عباس نیا، شهناز (۱۳۹۱). آسیب‌شناسی فردی و اجتماعی کاربران اتاق‌های گفت‌وگو در ایران. نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید، سایت www.mcls.gov.ir
  ۶. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۴). مفاتیح الحیاه. قم: مرکز نشر اسراء.
  ۷. حسینی دشتی، سید مصطفی (۱۳۷۶). معارف و معاریف. قم: جوادالانتمه ع.
  ۸. خانمحمدی، شاملی، و کریم، علی اکبر (۱۳۹۷). اخلاق در شبکه‌های اجتماعی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، پژوهشکده باقرالعلوم ع.
  ۹. دوران، بهروز (۱۳۸۶). هویت اجتماعی و فضای سایبرنتیک. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
  ۱۰. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳). لغتنامه. تهران: انتشارات روزنه.
  ۱۱. روح الامین، محمود (۱۳۶۸). زمینه فرهنگ‌شناسی. تهران: عطار.
  ۱۲. سپهرنیا، رزیتا، اسماعیلی، فاطمه (۱۳۹۵). نگرشی خلاقانه در کارکرد اینترنت در زنان ایرانی. فصل‌نامه/ایتکار ۴ (۵).
  ۱۳. شفیع‌ی سرورستانی، ابراهیم (۱۳۹۵). سلامت جنسی در جامعه اسلامی با تأکید بر نقش رسانه ملی. تهران: اداره کل پژوهش‌های رسانه.
  ۱۴. عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۰). مطالعات جهانی شدن دوفضایی شدن‌ها و دوجوهانی شدن‌ها. تهران: انتشارات سمت.
  ۱۵. عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۷). الگوی حکمرانی دوفضایی. تهران: امیرکبیر.
  ۱۶. عاملی، محمد بن حسن حر (۱۴۰۹). وسائل الشیعه. قم: موسسه آل‌البیت ع.
  ۱۷. عمید، حسن (۱۳۸۹). فرهنگ فارسی عمید. تهران: شهرزاد.
  ۱۸. کرم‌الهی، نعمت‌الله (۱۳۹۰). اینترنت و دینداری. قم: بوستان کتاب.
  ۱۹. کفاشی، مجید، پیر جلیلی، زهرا (۱۳۹۵). گذران اوقات فراغت زنان در فضای مجازی. نشریه زن و جامعه، ۴.
  ۲۰. کوئن، بروس (۱۳۸۴). مبانی جامعه‌شناسی. تهران: سمت.
  ۲۱. گانکل، دیوید جی (۱۳۸۵). سیاست‌های فرهنگی اینترنت، امپریالیسم سایبر، روابط جهانی در عصر جدید الکترونیک. تهران: انتشارات ثانیه.
  ۲۲. مجردی، سعید (۱۳۹۱). اینترنت و امنیت اجتماعی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
  ۲۳. محدث نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. قم: مؤسسه آل‌البیت ع.
  ۲۴. مطهری، مرتضی (۱۳۸۵). نظام حقوق زن در اسلام. قم: انتشارات صدرا.
  ۲۵. مظاهری، امیر (۱۳۹۰). چالش‌های هویت اجتماعی زنان در فضای سایبری. نسخه پژوهی. کتاب ماه علوم اجتماعی، ۳۹.
  ۲۶. معین، محمد (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی معین. تهران: فرهنگ نما و کتاب آزاد.
  ۲۷. مقدم، مریم (۱۳۹۶). تأثیر فضای مجازی بر خشونت علیه زنان. مجله آفاق علوم انسانی، شماره ۵.